

УДК 378: 372.77 (477)

В. В. Коврегін,
к. тех. наук, доцент, перший профектор,
Національний університет цивільного захисту України

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

V. Kovrehin,
PhD, Associate Professor, the first vice-rector of the National University of Civil Protection of Ukraine

STATE MECHANISMS OF ECONOMIC SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

У статті проаналізовано механізми і науково-методичні принципи організації і вдосконалення економічної підтримки інноваційного розвитку освітньої діяльності вищого навчального закладу і підвищення її ефективності. Розкрито сутність організації інноваційного розвитку вищого навчального закладу, визначено принципи і пріоритети економічної підтримки такого режиму розвитку.

The article analyzes the mechanisms together with scientific and methodological principles of economic organization and improvement of innovative educational activities of higher educational institution and increase of its effectiveness. The essence of innovation development organization in the university is considered, the principles and priorities of the economic support of the regime are defined.

*Ключові слова: механізми державного управління, вищі навчальні заклади, економічна безпека.
Key words: mechanisms of public administration, higher education institutions, economic security.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід функціонування вітчизняної системи вищої освіти показує, що в умовах соціально-економічної кризи країни найбільш життєздатними виявляються ті освітні установи, які проводять активну інноваційну політику, вводять нові спеціальності і нові навчальні програми, практикують нові технології навчання, розширюють діапазон освітніх і науково-технічних послуг, що надаються населенню і різного роду організаціям. У той же час існуюча система ресурсного забезпечення вищої освіти, яка орієнтована лише на підтримку і відтворення традиційної структури діяльності. У наявності очевидне протиріччя між проголошеними цілями розвитку освіти і реальною ресурсною підтримкою освітніх установ.

Головна проблема сьогодні полягає в зміні методології економічної підтримки освіти, що припускає відмову від залишкового принципу фінансування і перехід до концепції інвестування освіти. Вирішення цієї проблеми повинне будуватися на серйозному науково-практичному обґрунтуванні методів і механізмів ресурсного забезпечення освіти, орієнтованої на розвиток інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій основні положення наукового і освітнього менеджменту і механізмів державного управління даною сферою досліджувані в роботах [1; 2; 3; 4].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проаналізувати державні механізми економічної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність вищих навчальних закладів має некомерційний характер, що визначається її спрямованістю на рішення наступних завдань:

— соціальний захист громадян через придбання ними соціального статусу шляхом отримання певної кваліфікації (реалізація гарантованого Конституцією України права громадян на освіту).

— формування сукупної креативності соціуму (інтелектуального потенціалу суспільства), що має особливу важливість у наш час, коли основним чинником громадського виробництва стає інформація;

— задоволення потреб особи в духовному і інтелектуальному розвитку, реалізація пізнавальних інтересів і розкриття потенції творчості індивідуума;

— забезпечення безперервності процесу навчання на відміну від дискретності комерційної діяльності;

— підвищення соціокультурної результативності навчання, які проявляються в прискоренні просування особи і суспільства по дорозі пізнання, а не в систематичному отриманні прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг [3, с. 11].

Некомерційна природа освітньої діяльності, що має стратегічну цінність для соціуму, впливає на економічні стосунки у сфері освіти. Вони визначають механізми і технології перетворення матеріальних ресурсів і засобів в нову "нематеріальну" якість — професіоналізм. Специфіка економічних стосунків у сфері освіти обумовлена тим, що кінцевий результат використання ресурсної бази системи освіти полягає у формуванні, накопиченні і прирості інтелектуально-інформаційного ресурсу людини, суспільства і самої сфери освіти.

Ця особливість хоча і ускладнює формалізацію визначення вартості освіти, але пояснює вигідність інвестування вищої освіти як для держави в цілому, для кожного громадянина, так і для колективу освітньої установи, бо знання має функцію капіталу. Їх приріст веде до збільшення інтелектуального потенціалу і кожного громадянина, і колективів освітніх установ, і соціуму в цілому. Відповідно, освіта

не є часткою благом, не може бути об'єктом "купівлі-продажу", а вартість освіти не є ринковою категорією.

У цьому випадку виникає питання про механізм ресурсного забезпечення діяльності установ вищої освіти і раніше усього рівня фінансової підтримки. Первинне значення фінансового забезпечення пов'язана з тим, що фінанси є єдиним видом ресурсів, що трансформуються безпосередньо і з мінімальними витратами часу в будь-який інший їх вид. Тому ефективність і стійкість ресурсного забезпечення визначаються передусім механізмом його фінансової підтримки [4, с. 36].

Проблеми фінансової підтримки вищої освіти в особливих умовах ринкової економіки України цікавлять багатьох дослідників, які визнають стратегічну роль освіти в період переходу до інформаційного суспільства.

Світовий досвід дозволяє виділити наступні перспективні напрями державної підтримки вищої освіти:

- розвиток законодавчої бази, що дозволяє направляти в освіту значну частину (не менше 7—8 %) валового національного продукту;

- введення багатоканального і багаторівневого фінансування: в державних навчальних закладах, при якому зменшення долі асигнувань державного уряду шляхом їх заміни асигнування з регіональних і місцевих бюджетів сприятиме збільшенню частки державного фінансування для підтримки недержавних навчальних закладів;

- децентралізація фінансування при широкій диверсифікації системи освіти, дозволяюча встановити залежність об'ємів фінансування від підсумків виконання програм вищої освіти;

- формування інституту консолідованої відповідальності соціальних партнерів за вищу освіту, у тому числі розширення можливостей доступу молоді до вищої освіти, підвищення кваліфікації і професійну перепідготовку.

Відмова від принципів залишкового виділення бюджетних коштів на освіту і перехід до її інвестування сьогодні вважається найбільш перспективним і ефективним засобом підтримки освіти, що базується на державно-громадській формі управління, забезпечує залучення і загальну відповідальність широкого кола соціальних партнерів. При цьому фінансування вищої освіти з різних джерел виявляється не лише менш схильним до кризових ситуацій в економіці, а й створює можливість для виживання і подальшого розвитку установ освіти за умови напряму фінансових потоків на підвищення їх інноваційної здатності.

За даними Держкомстату України за останні роки не лише проходило зменшення державних фінансових надходжень у систему освіти, але і змінювалася їх структура: знижувалася доля витрат державного бюджету.

Принципи побудови державного механізму фінансування вищих навчальних закладів сьогодні мають бути адекватні активній стратегії інноваційного розвитку ВНЗ і критеріям вибору освітніх новацій. Розглянемо ці принципи.

1. Засадничий принцип — пріоритетність інвестування та накопичення і оновлення знань, їх матеріалізації, що відбиває діалектику розвитку соціуму і першого критерію вибору освітніх новацій — рівню їх соціально-культурною цілеспрямованості.

2. Принцип емерджентності: фінансування інноваційної освітньої діяльності спільне з іншими компонентами організаційно-економічного механізму функціонування внаслідок повинно бути сфокусовано на збереженні цілісності і системності установи як єдиного організму шляхом своєчасного напряму фінансових потоків для корективування переходу елементів системи з нерівноважного в рівноважний стан, тим самим забезпечуючи стійкість функціонування і розвитку освітньої установи. Це положення відповідає другому критерію вибору освітніх новацій — міри гармонізації загальних принципів цивілізаційного розвитку.

3. Принцип цілеспрямованості фінансових потоків виражається в підтримці і стимулюванні розвитку ціннісних пріоритетів освіти і визначається третім критерієм вибору освітніх новацій — рівнем функціональності нововведень. У нашому випадку соціальний аспект освітньої діяльності являється цілеспрямованим, а економічний її аспект — формообразуючим, що забезпечує найкраще досягнення мети через використання адекватних способів, методів і засобів використання.

4. Принцип керованості фінансових потоків полягає в необхідності гарантованого інвестування, що дозволяє прогнозувати і планувати фінансову ситуацію, а також порядок його виконання з урахуванням четвертого критерію вибору освітніх новацій — міри адаптивності нововведень. Цей критерій встановлює відповідність новації природі освітньої діяльності, її здатності стимулювати розвиток творчої ініціативи викладачів чітко встановленою відповідальністю за результати їх діяльності.

5. Принцип синергетики. Припускає пошук раціональних структурних співвідношень в інвестуванні, вибір ефективних альтернативних варіантів поєднання різних джерел фінансування і забезпечення прозорості використання фінансових коштів. Ефективно діє при введенні п'ятого критерію вибору освітніх новацій — їх управлінні.

6. Принцип динамічності, тобто можливості взаємодоповнення і вільного переходу інвестицій за напрямками інноваційної освітньої діяльності ВНЗ. Цей принцип визначається шостим критерієм вибору новацій — швидкістю їх поширення.

7. Принцип ефективності. Модель фінансування повинна передбачати засоби порівняння ресурсів і результатів з кожного напряму інноваційної освітньої діяльності вищого навчального закладу ультативністю нововведень [1, с. 75].

Наше дослідження показало, що вибір стратегії інноваційного розвитку внаслідок вимагає не лише нових принципів побудови і нової моделі його економічної підтримки, але також і нової методології оцінки його економічної достатності. Згідно з сформульованими вище принципами побудови механізму економічної підтримки розвитку освітньої діяльності пропонується наступна система показників її оцінки (табл. 1).

Співвідношення питомих ваг гарантованих асигнувань інновацій, а також власних і притягнених фінансових коштів у загальному обсязі фінансових надходжень характеризується станом розрахункового рахунку; поточних рахунків і доходу від діяльності, валютного рахунку і іншим рахунків. Знання граничних меж зміни стану кожного джерела фінансових надходжень для покриття необхідних витрат по інноваційній діяльності і фінансових вкладень дозволяє своєчасно сформувати потоки таких господарських операцій, які ведуть до поліпшення фінансового стану установи вищої освіти.

Загальноприйнятими показниками фінансової стійкості є: коефіцієнт заборгованості (усі боргові зобов'язання ділені на власні фінансові кошти); коефіцієнт забезпеченості власними засобами (відношення власних оборотних коштів до загальної величини оборотних коштів); коефіцієнт маневреності (відношення власного оборотного капіталу до усього власного капіталу). Для установи вищої освіти ці коефіцієнти з урахуванням специфіки інноваційної освітньої діяльності трансформуються таким чином: коефіцієнт заборгованості — усі боргові зобов'язання з розробки і використанню інновацій, ділені на об'єм засобів, призначених на їх асигнування; коефіцієнт забезпеченості власними засобами — відношення оборотних коштів, призначених для інноваційної діяльності до загальної величини оборотних коштів; коефіцієнт маневреності — відношення власних оборотних коштів (від позабюджетної діяльності) до усієї величини власних позабюджетних засобів.

Фінансові показники стимулювання інноваційного розвитку вищих навчальних закладів можна розділити на дві групи: зовнішні і внутрішні. Перша група включає — ліміти бюджетних зобов'язань, виділених на фундаментальні наукові дослідження, розробку перспективних технологій і пріоритетних напрямів; засоби на цільові програми інноваційної освіти; гранти на розробку і реалізацію окремих новацій. Друга група — це цільові спонсорські внески і особові резерви і фонди ВНЗ: засоби на матеріальне заохочення і соціальні виплати; які включають кошти на утримання і розвиток матеріально-технічної бази; ректорський фонд та ін.

Механізм розподілу фінансових коштів за напрямками інноваційного розвитку будується на основі: довгострокового планування фінансової підтримки інноваційного розвитку установи вищої освіти з урахуванням ієрархії пріоритетних новацій; міри відповідності необхідних фінансових ресурсів підтримки новацій поточного фінансового стану установи вищої освіти; прогнозу загальної потреби у фінансових ресурсах підтримки інноваційної діяльності і структури джерел фінансування [2, с. 117].

Основні показники ділової активності визначаються як показники фактичного використання результатів новацій для зміцнення стану установи вищої освіти; стимулювання якості вищої освіти; залучення інвесторів і партнерів; підвищення престижності цього внз.

Ефективність інноваційної освітньої діяльності внз має кількісну і якісну характеристики. В умовах інвестування освіти (шляхом виділення грантів на навчання, кредитів, вучерів та ін.) при дотриманні спеціальної технології обліку ресурсів і результатів, перша може оцінюватися рівнем ефективності реалізованих новацій; ефективністю фінансових асигнувань на інноваційний розвиток; загальним обсягом прибутків, отриманих у результаті використання новацій. У існуючих умовах державного фінансування освіти за фактом наявності бюджетних коштів загальною сумою по статтях витрат без виділення окремим рядом фінансових коштів на освітні новації, розрахунок кількісних показників внутрішньої ефективності нововведень не представляється можливим. Друга — підвищенням якості навчання; зростанням соціальної "привабливості" тієї або іншої професії; і, головне, посиленням інноваційності суб'єктів освіти.

У сучасній практиці управління освітою стратегія його інноваційного розвитку багато в чому визначається відповідною нормативно-законодавчою базою. Вона формує правовий фундамент фінансової підтримки інноваційної діяльності навчального закладу. Стан нормативно-правової бази фінансової підтримки інноваційної діяльності у сфері вищої освіти, на наш погляд, необхідно розглянути в розрізі основних етапів організації інноваційної діяльності:

1. Розробка стратегії інноваційної діяльності.
2. Створення проекту інноваційного розвитку.
3. Формування соціальної технології освоєння інновацій.
4. Моніторинг нововведень.
5. Оцінка наслідків нововведень.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вибір стратегії інноваційної діяльності установою вищої освіти має бути співвіднесений з основними позиціями Конституції України та Закону України "Про вищу освіту".

Таблиця 1. Показники економічної достатності підтримки інноваційного розвитку освітньої діяльності

Принципи Економічної підтримки	Показники економічної достатності
1	2
1. Пріоритетність	Співвідношення питомих ваг гарантованих асигнувань новацій, власних і притягнених засобів на ці цілі в загальному обсязі фінансових вступів установи освіти
2. Емерджентність	Фінансова стійкість інноваційного розвитку установи освіти
3. Цілеспрямованість	Рівень стимулювання стратегії інноваційного розвитку внз
4. Керованість	Частка фінансових коштів на інноваційний розвиток з кожного напрямку ресурсного забезпечення освітньої діяльності
5. Синергетика	Рівень інвестиційної привабливості новацій у сфері освітньої діяльності
6. Динамічність	Рівень ділової активності у сфері інноваційного розвитку установи освіти
7. Ефективність	Співвідношення результатів і ресурсів по кожному напрямку інноваційної освітньої діяльності

Конкурентоспроможність і стійкість вищих навчальних закладів пов'язана з активною стратегією інноваційної діяльності ВНЗ, з пріоритетами ресурсного забезпечення інноваційної освіти і критеріями вибору освітніх новацій. Реалізацію цієї стратегії необхідно проводити на основі мобілізації усіх видів ресурсів і їх цільової спрямованості на інноваційний розвиток освітньої діяльності. Це дозволить удосконалювати управління освітньою установою, організацію освітньої діяльності і якість вищого освіти.

Необхідно державним органам управління освітою і керівникам вищих навчальних закладів скоординувати організацію і контроль за інноваційною діяльністю. Її інвестування повинне здійснюватися як у формі державного співфінансування інноваційних проектів, так і за заомовленням різних організацій.

Література:

1. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятия на основе маркетинга: монография / Л.В. Балабанова, А. В. Кривенко. — Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2004. — 147 с.
2. Клименко М., Дуброва О.С., Барабас Д.О., Омеляненко Т.В., Вакуленко А.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 2006. — 527 с.
3. Романова И.Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения / И.Б. Романова. — Ульяновск: Средневолж. науч. центр, 2005.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью вуза / Р.А. Фатхутдинов // Высш. образование в России. — 2006. — № 9. — С. 37—38.

References:

1. Balabanova, L.V. and Krivenko, A.V. (2004), *Upravlenie konkurentnosposobnost'yu predpriyatiya na osnove marketinga* [Management of competitiveness of the enterprises based on marketing], DonGUET im. Tugan-Baranovskogo, Donetsk, Ukraine.
2. Klimenko, M. Dubrova, O.S. Barabas', D.O. Omel'yanenko, T.V. and Vakulenko, A.V. (2006), *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryemstva* [Managing competitiveness of enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Romanova, I.B. (2005), *Upravlenie konkurentnosposobnost'yu vysshogo uchebnogo zavedeniya* [Management of competitiveness of higher education], Srednevolzhskiy nauchnyj centr, Ul'yanivsk, Russia.
4. Fathutdinov, R.A. (2006), "Management of competitiveness of the university", *Vysshee obrazovanie v Rossii*, vol. 9, pp. 37—38.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2015 р.